

**Turkish
Journal of
Shiite
Studies**

Şiilik Araştırmaları

ISSN: 2687-1882

Cilt / Volume: 1

Sayı / Issue: 2

Aralık /December 2019

**Emperyalist Devletlerin Ortadoğu'da Mezhep Oyunları: Sünnî-Şii
Çatışması**

*The Sect Games of The Imperial States In The Middle East: The Sunni-Shia
Struggle*

Yeşim Demir

Dr., ANKA Enstitüsü

Ph.D. ANKA Institute

Ankara / Turkey

yesimdemir@mynet.com

<https://orcid.org/0000-0001-5881-0063>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 30.11.2019

Kabul Tarihi / Accepted: 15.12.2019

Yayın Tarihi / Published: 31.12.2019

Cilt / Volume: 1 Sayı / Issue: 2 Sayfa / Pages: 234-246

Atıf/Cite as: Demir, Yeşim. "Emperyalist Devletlerin Ortadoğu'da Mezhep Oyunları: Sünnî-Şii Çatışması", *Turkish Journal of Shiite Studies* 1/2 (Aralık 2019): 234-246.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/siader> **mailto:** turkishshiitestudies@gmail.com

Emperyalist Devletlerin Ortadoğu'da Mezhep Oyunları: Sünnî-Şii Çatışması

Öz

Jeopolitik konum, yeraltı zenginliği gibi unsurlar coğrafyaların veya devletlerin kaderini belirlemektedir. Tarihin her döneminde bu unsurlar için mücadele verilmiştir. İşte Ortadoğu da bu özelliklere sahip bir coğrafyadır. Uygarlığın ve dinlerin doğduğu bu yer emperyalist güçlerin her zaman ilgi odağı olmuştur. Bu bölgeyi çıkarları doğrultusunda şekillendirmek ve bölgeye yerleşmek adına her türlü yolu denemişlerdir. Ortadoğu'nun zenginliği denilebilecek etnik ve mezhebi çeşitliliğini amaçları uğruna kullanmışlardır. Ortadoğu'da günümüze gelinceye değin, etnik ve mezhebi çatışmalarla istikrarsız kaos ortamı yaratılmış ve yaratılmaya da devam edilmektedir. Ortadoğu'daki hakim din olan İslamiyet'in çeşitli mezheplere bölünmesi Ortadoğu'yu mezheplerin çatışma alanı haline getirmiştir. Hem bölge hem de dünya politikasının belirlenmesinde önemli rol oynayan Sünni ve Şii'lerin ayrışması, emperyalist güçlere önemli bir manevra alanı yaratmıştır. Aslında Emperyalistlerin, bölgede güvenlik ve çıkarları doğrultusunda ki faaliyetleri Sünni ve Şii unsurları yakından ilgilendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Ortadoğu, Mezhep, Sünnilik, Şiilik.

The Sect Games of The Imperial States In The Middle East: The Sunni-Shia Struggle

Abstract

Factors such as geopolitical location and natural resources determine the fate of geographies or states. There has been a struggle for these elements in every period of history. The Middle East is a geography with these characteristics. This place where civilization and religions were born has always been the center of attention of the imperialist powers. They have tried all kinds of methods to shape this region in line with their interests and to settle in the region. They used the ethnic and sectarian diversity that could be called the wealth of the Middle East for their own purposes. Until the present day in the Middle East, unstable chaos has been created by ethnic and sectarian conflicts and this still continues. The division of Islam, the dominant religion in the Middle East, into various sects has made the Middle East a confrontation area for sects. The separation of Sunni and Shiites, who played an important role in determining both regional and world politics, created an important field of maneuver for the imperialist powers. In fact, the activities of the imperialists in the region in line with their security and interests are closely related to Sunni and Shiite elements.

Key Words: International Relations, Middle East, Sect, Sunnism, Shiism.

Giriş

Jeopolitik olarak üç kıtanın merkezinde bulunan Ortadoğu, sahip olduğu özellikler bakımından tarihsel süreç içerisinde her zaman emperyalistlerin ilgi odağı olmuştur. Bu konumu itibarıyla Ortadoğu, söz konusu değerini uygarlıkların doğup buradan yayılmış olmasından almıştır.¹ Bu sayede hem dinlerin doğduğu yer olarak hem de önemli bir kültürel birikimin merkezi hüviyetinde dikkatleri üzerine çeken bir bölge olmuştur. Dolayısıyla, Ortadoğu'da hâkimiyet kurmak, zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmanın yanında dini değerler üzerinde de hâkimiyet kurmak demektir.² Yani, dünya hâkimiyetine talip olan her devlet için Ortadoğu hâkimiyeti, her zaman en önemli ve vazgeçilmez bir hedef olmuştur.

Ortadoğu, sadece jeopolitik açıdan değil, ilk semavi dinlerin burada ortaya çıkmasıyla bu bölgenin aynı zamanda manevi değeri olduğunun da bir göstergesidir. Bölgede, süreç içinde dinler ile ortaya çıkan çeşitli mezhepler çatışmadan bazen iç içe yaşamakta, zaman zaman da birbirlerine karşı mücadele vermektedirler. Ancak yine de bölgede emperyalist emelleri olan güçlerin çabaları neticesinde zaten mevcut olan mezhep çatışmaları bölgede oldukça yaygın bir hale gelmiştir.³

Emperyalist devletlerce sınırları belirlenen Ortadoğu, farklı etnik yapıları devletlerden meydana gelmektedir. Bölge ne yazık ki bu özelliği nedeniyle her zaman istismara açık olmuş emperyalist güçlerin kaşınması sayesinde halen olmaya da devam etmektedir. Örneğin İran'ı ele alacak olursak: bu ülke; Türk, Fars, Arap, Beluç, Gilek, Lor, Ermeni ve Asurlardan oluşan çok etnikli bir ülkedir. Yine Irak, Suriye, Lübnan gibi ülkeler de benzer şekilde etnik ve mezhebi çeşitliliğe sahip ülkeler konumunda yer almaktadır. Nihayetinde bu oluşumlar, batılı devletlerin de katkısıyla tarih boyunca Ortadoğu'yu bir savaş arenasına çevirmiştir.

Hem Orta Asya hem de etnik ve kültürel bağlarından dolayı Ortadoğu ülkesi sayılan Afganistan'ın Soğuk Savaş döneminde Rus işgaline uğraması sonrasında Ruslara karşı ortak mücadele yürüten Müslümanlar, çeşitli mezhepsel ve etnik kargaşa ortamına sürüklenmiştir. Yine aynı şekilde ABD tarafından Irak'ın işgalinde de mezhepsel ve etnik nifak tohumları ekilerek aynı mücadele verilmiş, işgal sonrası iktidarın Şiilerde olması ile Şii-Sünni mücadelesi had safhaya ulaşmıştır. Bugün dahi mezhep çatışması Irak'ta devam eden istikrarsızlığın ve gerginliğin temel nedeni olarak görülmektedir.⁴

Mezhep çatışmasının acı yüzüyle karşı karşıya olan bir diğer devlet de Pakistan'dır. Soğuk Savaş döneminde başlayan ve sonrasında da devam eden mezhep çatışmaları, ülke için hala en önemli güvenlik sorununu teşkil etmektedir.

Aslında bölgede dinlerin ve kültürlerin çeşitliği barış ortamı yaratmada ana unsur olsa da Ortadoğu'nun, bu unsurların çıkarlar uğruna çatışmalara dönüştürüldüğü bir yer haline gelmesi ironiktir.

¹ Muzaffer Erendil, *Çağdaş Ortadoğu Olayları*, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1992), 8.

² Cengiz Çandar, *Ortadoğu Çıkmazı*, (İstanbul: Hil Yayınları, 1983), 11-12.

³ Osman Metin Öztürk, *Türkiye ve Orta Doğu*, (Ankara: 1997), 15; Şinasi Gündüz (ed), *Yaşayan Dünya Dinleri*, (Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 133.

⁴ Vali Nasr, "Behind The Rise of The Shi'ites", <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1571368,00.html>

1. Tarihsel Süreçte Mezhepler

Hiçbir din mezheplerle doğmamıştır. Siyasi ve kültürel etkenler, güç mücadelesi, rekabetler ve ekonomik çıkarlar dini düşüncenin ve özellikle de Ortadoğu'daki hâkim din olan İslamiyet'in çeşitli mezheplere bölünmesine yol açmıştır.⁵ Bu durum Ortadoğu'yu mezheplerin çatışma alanı haline getirmiştir.

Dinler coğrafyası olarak da nitelendirilebilecek Ortadoğu'daki ülkelerin hemen hepsinde etnik veya dini/mezhepsel azınlıklar bulunmaktadır. Üç semavi dinin doğduğu coğrafyada ilk mezheplerin ortaya çıkması da inananları tarafından bölgeyi kutsal kılmıştır.⁶ Din ve mezhep çeşitliliği bu kutsallık yanında bölgede yaşanan her sosyal, siyasi ve ekonomik olayda önemli bir rol oynamıştır.⁷ Bu nedenledir ki, Ortadoğu'da ki gelişmeler değerlendirilirken Sünni-Şii, Selefi-Vehhabi anlayışları çerçevesinde bölgenin dini ve mezhebi hassasiyetini göz önünde bulundurmamak gerekmektedir. Zaten günümüzde de Ortadoğu'da, Selefi-Harici anlayışların güçlenmesiyle, bölge ve bölge dışı devletler politikalarını bu unsurları kullanarak belirlemekten imtina etmezken, aynı inanca sahip olanlarda birbirinin kanını dökmekten ve ülkelerini savaş alanına çevirmekten sakınmamaktadırlar.⁸

Ortadoğu'da Sünnilik kadar etkili olan diğer bir mezhep de Şiiliktir. Şiiliğin, hem Selefi-Harici hem de Selefi-Vehhabilik ile güç mücadelesinin yarattığı etki, Ortadoğu'da mezhep politikasının hangi boyutta olduğunu da göstermektedir.⁹ Bahsi geçen mezhepler aynı zamanda emperyalist güçlerin de desteğiyle birbirlerine karşı yürüttükleri mücadeleyi bölgesel bir savaşa dönüştürmüşlerdir.¹⁰ Örnek olarak İran destekli Husiler ile Suudi Arabistan destekli rejim güçleri arasında Yemen'de, yakın zamanda da Suriye'de aynı inançta olan ama farklı ittifaklar içinde yer alan gruplar arasında yaşanan iç savaş gösterilebilir. Bu mücadeleler her ne kadar mezhepçiliğin bölge düzeyindeki etkisini gösterse de aslında kutuplaştırıcı ve yıkıcı etkisiyle emperyalist güçlerin arka plandaki desteğini de ifşa etmektedir.

Ortadoğu'da mezhep meselesinin etkin bir faktör olarak tartışılması, her ne kadar Lübnan'da mezhep temelli ve kırılğan bir siyasi sistemin varlığı ile başladığı şeklinde bilinse de aslında esas olarak 1979 İran İslam Devrimi'yle bu mesele gündeme gelmiştir. Sonraki süreçte 2003'te, ABD tarafından Irak'ın işgalinin ardından yönetim değişmiş Şiiilerin ağırlıkta olduğu hükümetin iktidara gelmesi ve İran'ın hissedilir şekilde etkisinin artması ile ülkede Sünni-Şii mücadelesi su yüzüne çıkmıştır. Öte yandan Arap Baharı'nın ortaya çıkması sonrasında Körfez ülkeleri de dahil olmak üzere mezhep mücadelesi iyice yayılmaya başlamıştır.¹¹

⁵ Mehmet Ali Büyükkara, "İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları* 6/2 (Güz 2013), 322.

⁶ Ömer Turan, *Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu*, (İstanbul: Yaydağ Yayınları, 2002), 16-17.

⁷ Şinasi Gündüz, *Yaşayan Dünya Dinleri*, 133.

⁸ Harun Yıldız, *Din Siyaset ve İdeoloji Haricilik Düşüncesinin Doğuşu*, (Samsun: Sidre Yayınları, 2009), 88; Mehmet Ali Büyükkara, "Yeni Selefilik ve İŞİD", *Dünya Bülteni Araştırma Masası*, (DÜBAM Yayınları, 2014), 5.

⁹ Kemal İnat vd., "İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları", *SETA*, S.148, (Ocak 2016), 8.

¹⁰ Cem Yılmaz, "İran ve Suudi Arabistan'ın Bitmeyen Bölgesel Rekabeti", *Ortadoğu Analiz*, C.3, S.26, (Şubat 2011), 62.

¹¹ Bayram Sinkaya, "Şii Ekseni Tartışmaları ve İran", *Avrasya Dosyası* 13/3 (Ankara, 2007), 39-41.

2. Şii Kavramı ve Mezhepleşme Süreci

Müslümanlar genel olarak Sünni ve Şii olmak üzere iki büyük mezhebe ayrılmıştır. Şia kelimesi “*tarafdar, bir kimse etrafında toplanan grup, fırkalaşmak*” anlamlarına gelmektedir. Şia, Peygamber’in ölümünün ardından devlet başkanlığının Hz. Ali ve onun çocukları tarafından devam ettirilmesini savunmaktadır. Şia içindeki kişiler ise Şii olarak adlandırılmaktadır.¹²

Müslümanların çoğunluğunu Sünniler oluşturmaktadır. Net olmamakla birlikte Müslüman dünyasının %8-10’unu Şiiler oluşturmaktadır. Çoğunluğu İran (%90), Irak (%60), Azerbaycan (%70), Bahreyn (%55-60) ve Lübnan’da (%25) yaşayan Şiiler, Afganistan’dan Yemen’e kadar olan geniş coğrafyaya yayılmıştır.¹³

Hz. Muhammed’in ölümünden sonra Müslümanlar arasında politik ve şahsi menfaat gibi çeşitli toplumsal endişeler anlaşmazlıkları ortaya çıkarmıştır.¹⁴ Politik taraftarlığın dini iddialarla desteklenmesiyle başlayan Müslüman dünyasının mezhepleşme süreci, Kerbela Olayından (bazı çevreler tarafından bu olay, Sünni ve Şii ayrışması için alet olarak kullanılmaktadır) sonra had safhaya ulaşmış, artarak yayılan Emevi düşmanlığı ile Hz. Ali ve çocuklarına karşı duyulan siyasi taraftarlık zamanla bir sistem haline dönüşmüştür. Her ne kadar temelde aynı inançta olursa da siyasi ayrışma geçmişten bugüne çatışmaların süregelmesine yol açmıştır.¹⁵

Ortadoğu ülkelerini tehdit edici unsur olarak yalnızca dış etkenlere bakmak olayları dar perspektiften değerlendirmeye neden olur. Hatta dış etkenlerden daha etkili olan iç etkenlerin bölgenin kırılğan yapısı üzerinde belirleyici olduğu ifade edilebilir. Bunlar arasında hâlihazırda devam eden mezhepler arası çatışmalar oldukça etkili olmaktadır.

Şiilik, İran’da Safevi Devleti’nin kurulması ve oniki imam öğretisinin benimsenmesi ile yaygın hale gelirken, 1979 İran İslam devrimi ile resmileşmiştir.¹⁶

Sünni-Şii ayrışması, emperyalist güçlere, İran’a karşı Sünni ülkeleri desteklemek suretiyle önemli bir manevra alanı yaratmıştır. Aslında Emperyalistlerin, bölgede güvenlik ve çıkarları doğrultusunda ki faaliyetleri Sünni ve Şii unsurları yakından ilgilendirmektedir. Şöyle ki, her iki unsur da hem bölge hem de dünya politikasının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Osmanlı Devleti döneminde Ortadoğu, dini, etnik ve mezhebi unsurlarla bir bütünlük gösterirken, Osmanlı’nın tasfiyesi sonrası çıkarlar uğruna bölge bu unsurlar üzerinden parçalara ayrılmıştır. “*Böl, Yönet*” anlayışıyla cetvelle sınırları çizilen yeni suni devletler oluşturulmuş, emperyalist çıkarlara hizmet edecek yöneticiler

¹² Hasan Onat, *Emeviler Dönemi Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*, (İstanbul: Endülüs Yayınları; 2016), 3. basım, 23-24.

¹³ Mehmet Şahin, “Şii Politiki: İran İçin Fırsatlar ve Engeller”, *Akademik Ortadoğu*, 1/1 (2006), 40; Adem Arıkan, “İslam Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı” *Journal of Islamic Research* 29/2 (2018), 359.

¹⁴ Hasan Onat, *Emeviler Dönemi Şii Hareketleri*, 19.

¹⁵ Hasan Onat, *Emeviler Dönemi Şii Hareketleri*, 186.

¹⁶ Hasan Onat, “İran İslam Devrimi ve Şiilik”, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, 6/1/2 (Güz 2013), 224. Mehmet Çelenk, “Safevilerin Din Politikası ve İran’ın Şiileşme Seyri”, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2014), 13.

seçilmiştir. Böylelikle milli devletlerin güçlenmesinin aksine etnik, dini ve mezhebi farklılıklar iyice derinleşmiştir.¹⁷

3. Bölge Devletlerinin Mezhep Sorunu ile Ayrıştırılması

Tarihsel süreç içinde Müslüman ülkelerde mezhepler arasında zaman zaman çatışmalar yaşanmıştır. Örneğin, 1500'lerde başlayıp 1639 yılına kadar süren Osmanlı-Safevi savaşları. Ancak mezhepler arasında dengeli sayılabilecek ilişkiler ne yazık ki yakın dönemde, karşılıklı güvensizlik ve önyargı gibi nedenlerden dolayı bozulmaya başlamış, hatta bölgenin temel sorunu haline gelmiştir.

Mezhep mücadelesi Ortadoğu'da özellikle bazı bölgelerinde önemli boyutlara ulaşmıştır. Irak'ın işgalinden bu yana şiddetin boyutu da değişmiştir. Ortadoğu'da etnik gruplar, dini ve mezhebi gruplar arasında ortaya çıkan veya çıkartılan kavgalar, bu farklı gruplar arasında birbirini ötekileştiriyor ve önüne geçilemez çatışmalara yol açıyor. Günümüzde Irak, Suriye, Lübnan ve Yemen'de yaşananlar bunun kanıtıdır. Mezhepsel nefret, aynı zamanda Irak ve Suriye iç savaşında da tanık olduğumuz IŞİD, cihatçı örgütler vs. gibi önü alınamayacak şekilde büyüyen aslında emperyalist güçler tarafından kurulan ve nihayetinde Birleşmiş Milletler (BM) meselesi haline gelen terör örgütlerini de ortaya çıkarmıştır.¹⁸

Tarih boyunca kırılğan bir yapıya sahip Sünni-Şii ilişkileri çoğunlukla politik olaylar doğrultusunda şekillenmiştir. Bölgesel rekabet ne yazık ki aynı inanca sahip olan ama çıkarları uğruna mezhepleri kullanan devletlerarasında devam etmektedir. Geçmişte olduğu gibi bugün de hem Şiiliği hem de Sünniliği temsil eden ve birbiriyle mücadele eden devletler bulunmaktadır.¹⁹ Bu mücadele önceden Osmanlı-İran arasında iken şimdi, İran-Suudi Arabistan arasında devam etmektedir.

İran, Şii hâkimiyetinin bulunduğu Kerbela ve Nefes gibi kutsal mekânların olduğu Irak'ı ve Şii nüfusunun yoğun olduğu Suriye ve Lübnan'ı hatta Yemen'i de içine alacak şekilde bir "Şii Hilal" oluşturmayı amaçlamıştır.²⁰ Adı geçen ülkelerde ve bölgede Şii nüfusun yoğun olması ve İran'a yakınlık hissetmeleri İran'ı, Şiiliği dış politikasında kaldıraç olarak kullanmaya itmiştir. Bu doğrultudaki politikasını ilk olarak Irak'ta uygulaması ve başarılı olmuştur.

İran tarih boyunca bölgesel güç olma mücadelesi vermiştir. Bugün de aynı mücadeleyi verdiğini ve bunun için mezhep, din, tarih ve kültür gibi tezleri kullandığını görmekteyiz. İran, 1979 yılından itibaren devrim ihracına yönelmiş hatta dış politikasını bu temelle şekillendirmiştir. Tam da bu noktada dış politikasında Şiilik söylemini kullanan İran, Sünni devletlerle özellikle de Suudi Arabistan ile sorunlar yaşamaya başlamıştır.²¹ Ortadoğu'daki Sünni devletler nasıl İran tarafından kuşatılmış olarak hissediyorsa, İran'da kendini aynı şekilde Sünni devletlerce kuşatılmış hissetmektedir. İran, 2003 Irak Savaşı'nın

¹⁷ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, (İstanbul: Alfa Yayınları, 2005), 159.

¹⁸ <https://www.crisisgroup.org/global/exploiting-disorder-al-qaeda-and-islamic-state>

¹⁹ Şaban Öz, "Şia'nın Aslı ve Doğuşu Üzerine Görüşler", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları* 1/2 (Güz 2008), 36-37.

²⁰ <http://www.bilgesam.org/incele/1174/-ortadogu%E2%80%99da-olusan-yeni-dengeler-ve-%E2%80%99Csü-hilali%E2%80%99D-soylemi/#.WiFFSdJl8dU>

²¹ Kemal İnat, "İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları", 13.

sonrasına kadar bölge ve bölge dışı devletler tarafından çevrelenmiş hissini Şiilik politikasıyla aşmış ve bu fırsattan faydalanmıştır. 2003 öncesi yönetimde Sünni Arapların egemen olduğu Irak'ta 2003 sonrası yönetimde Şii egemenliğinin başlaması Irak'ı adeta mezheplerin çatışma alanına dönüştürmüştür. Hatta İran ve Suudi Arabistan Irak'ta birbirine karşı gizli bir savaş vermiştir.²² İran, Iraklı Şiilerle Saddam Hüseyin dönemi sonrası hep irtibatını sürdürmüş, emperyalist güçlere karşı Irak Şiilerini bir güç ve bu ülkeyi de Arap Ortadoğu'suna çıkış kapısı olarak görmüştür.

3.1. 2003 Irak İşgali Sonrası Siyasi Ortamın Mezhebi Ayrışmaya Etkisi

Yüzyıllar içinde ortaya çıkan mezhep faktörünün, hemen her dönem devletlerin iç ve dış politikasında etkinliğinin yeniden canlandırılması çabalarına tanık oluyoruz. 2001 yılından itibaren Batı'nın Ortadoğu'daki radikal terör örgütlerine yönelik başlattığı mücadele aslında mezhep çatışmalarını iyice alevlendirmiştir.

2003 yılının ilk aylarında Irak bombardımana maruz kalırken, mezhepsel bir ayrılık söz konusu olmamış aynı ibadethanelerde birlikte ibadet edilmiş ve işgale karşı birlikte mücadele edeceklerini bildirmişlerdi. İşgalden sonra Şii ve Sünni camilere saldırılar yapılmış. Yakalanan failer, emperyalist güçler tarafından desteklenen, Şii ve Sünni kılığında camilere saldıranlar olduğu ortaya çıkmıştı. Saddam Hüseyin'in devrilmesinden sonra Irak'ta istikrar bozuldu, Sünni ve Şii Iraklılar birbiriyle çatışmaya girişti. Emperyalist oyun benzer şekilde mezhepler üzerinden Suriye'de de uygulanmaya çalışıldı. Böylece IŞİD benzeri Selefi terör örgütlerinin ortaya çıktığı ve büyüdüğü bir ortam yaratıldı.

2003 öncesi dönemde milliyetçilik, Arap kimliği ön planda iken Irak'ın işgalinden sonra bu durum değişmiş din ve mezhep çatışması ön plana çıkmıştır. Ortadoğu'da değişim iyiden iyiye hissedilmeye başlanmış dönüm noktası da Irak'ın işgali olmuştur. Bu değişim İran ve Suudi Arabistan'ın Kürt ve Şii unsurlarla ilgilenmesine yol açmıştır.²³

2003 yılına kadar Irak'ta yoğun nüfusa sahip Şiiler, siyasi olarak iktidarda söz sahibi olamamışlardı. İşgal sonrasında dengeler değişmeye başlamış Şiiler, her bakımdan İran tarafından destek görmeye başlamıştı.²⁴ Şiilerin iktidarda söz sahibi olması, kendilerini siyasetten dışlanmış olarak gören Sünni kesimin rahatsızlığına ve reaksiyonuna sebep olmuştur. Sünni Arapların dışlanmış olmasına ilk tepki bölge ülkelerinden özellikle Suudi Arabistan'dan gelmiştir. Görüldüğü üzere Irak, Sünnilerin ve Şiilerin temsilciliğini yapan iki ülke Suudi Arabistan ve İran'ın örtülü savaş verdiği arenaya dönüşmüştür.²⁵

Suriye'nin de, Irak'a olduğu gibi İran'ın her bakımdan destek verdiği ülkelerden birisi olduğu gerçeği tartışılmaz. İran'ın Vietnam'ı olarak nitelendirilen Suriye'de rejimi destekleyen İran, Suriye'ye yönelik bölge

²² Mehmet Şahin, "Şii Politigi: İran İçin Fırsatlar ve Engeller", 40.

²³ Kayhan Barzegar, "İran, Ortadoğu ve Uluslararası Güvenlik", *Ortadoğu Analizi* 2/21 (Eylül 2010), 88.

²⁴ Veysel Ayhan, "Ortadoğu'da Şii-Sünni Gerginliği ve Türkiye", <https://orsam.org.tr/tr/ortadoğu-daki-sii-sunni-gerginligi-ve-türkiye/>

²⁵ http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/20160121192240_analiz148.pdf, 11-12.

veya bölge dışı devletlerin müdahalesine karşı mücadele vermektedir. İki devlet arasında mezhep birleştirici etken olsa da aslında Suriye'nin İran'a karşı tutumu ilişkileri şekillendirmiştir. 1980-1988 İran-İrak Savaşı sırasında İran'ı destekleyen tek devlet Suriye olmuştur. Yakın zamanda da, Ortadoğu'yu cehenneme çeviren Arap Baharının etkili olduğu ülkelerden olan Suriye'nin yaklaşımı İran-Suriye ilişkilerinin gelişmesini sağlamıştır.²⁶ Ortadoğu ülkelerinde önemli oranlarda Şii nüfusunun varlığı Sünni devletleri endişelendirmektedir. Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri, bünyelerinde bulunan Şiilerin İran etkisinde kalmaması ve yönetimde söz sahibi olmaması amacıyla hala yönetimde olan Sünni hükümetleri desteklemektedirler. Mesela, Körfez ülkesi Bahreyn'in nüfusunun %65'i Şii olmasına rağmen, yönetimde Sünni ağırlığı bulunmaktadır.²⁷ Suudi Arabistan ise, ülkede yoğunluk olarak azınlık durumunda olan Şiileri, bazı haklardan yoksun bırakmış olmasına rağmen yine de ülke güvenliğine tehdit olarak algılanmaktadır.²⁸

3.2. Arap Baharı (Cehennemi) ve Mezhep Çatışmaları

2010 yılında Tunus ve Mısır'da başlayan ve Ortadoğu'da domino etkisi yaratan Arap Baharı, sert ve geri dönülemez etkiler yaratmıştır. “*Ekmek, adalet ve özgürlük*” talepleri ile başlayan sonrasında kışa dönen Arap Baharı, en son Suriye'de etkisini göstermeye başlamasıyla boyut değiştirmiştir. Bölgesel ve bölge dışı güçlerin rekabet alanına dönüşen Suriye'de isyancılarla rejim güçleri arasındaki çatışmaya ek olarak mezhep sorunu da ortaya çıkmış ve şiddetin boyutu artmıştır.

2012-2013 yıllarından itibaren gitgide artan bir ayrışma ve çatışma ortamı ve nihayetinde 2014 yılında da IŞİD gibi örgütlerin aniden ortaya çıkmasıyla birlikte bir iç savaş ortamı Irak'ta yeniden canlanmıştır. İstikrarsızlık sonucu ortaya çıkan siyasi boşluk IŞİD benzeri radikal grupların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Aslında günümüzde yaşadığımız birçok terör örgütünün temeli bu dönemde emperyalist oyunlarla atılmıştır. 2014 yılında Şii Aşiretler IŞİD'le mücadele edebilmek adına bir araya gelmişlerse de IŞİD'in Sünni bölgelerde egemenlik kurması, Şii-Sünni halkı karşı karşıya getirmiştir. Sadece bu taşeron örgütler değil bölge devletleri de bu duruma katkı sağlamıştır. Bu doğrultuda Irak Başbakanı Nuri el-Maliki, Körfez ülkelerini özellikle de Suudi Arabistan ve Katar'ı, Irak'ta her türlü desteği vererek Sünni-Şii çatışmasına ve istikrarsızlığa sebep olmakla suçlamıştır.²⁹

Irak'ta işgal öncesi olduğu gibi zaman zaman mezhepler arasında iyi ilişkiler olmuşsa da siyasi çıkarlar, dış güçlerin de katkılarıyla mezhepleri çatışmaya sürüklemiş ve sürüklemeye de devam etmektedir.

Emperyalist devletler, yeraltı zengini bölgede hâkimiyet kurmalarını engelleyici devlet olarak İran'ı görmekte ve bu engeli aşabilmek için de, mezhepleri kullandıklarını göz ardı edemeyiz.

²⁶ Pınar Arıkan, “Suriye'nin Nusayri Yüzü ve İran”, *Ortadoğu Analizi* 4/43 (2012), 25.

²⁷ Veysel Ayhan, “Ortadoğu'da Şii-Sünni Gerginliği ve Türkiye”, <https://orsam.org.tr/tr/ortadoğu-daki-sii-sunni-gerginligi-ve-turkiye/>

²⁸ <https://wpsa.research.pdx.edu/papers/docs/jfrancisco.pdf>

²⁹ www.aljazeera.com.tr/haber/malikiden-savas-suclamasi

4. Medeniyetler Çatışması Adı Altında Emperyalist Oyunlar

Yüzyıllardan beri, Ortadoğu'da Sünni-Şii, Arap-Yahudi, Müslüman-Hıristiyan çatışması süregelmiştir. Bu çatışmaların yarattığı kaosa hala bir çözüm bulanamadığı açıkça görülüyor. Son yıllarda da bölgesel dinamiklerden olan mezhep farklılıkları oldukça dikkat çekmeye başlamıştır. Bölge ülkelerine bakıldığında, Türkiye ve Arap ülkelerinin çoğunluğu Sünni, İran, Irak ve Bahreyn gibi diğer Körfez ülkelerinde de hatırı sayılır bir Şii nüfusunun bulunduğu görülmektedir.³⁰ Bu farklılıklar her ne kadar kültürel ve dini zenginliği yansıtsa da ne yazık ki tersine evrilmiş, anlaşmazlık ve çatışmanın ögesi haline getirilmiştir.

Müslüman dünyası mezhep farkı dayatmasıyla çatışmaya itilmeye devam ediyor. Samuel Huntington'ın ortaya koyduğu "*Medeniyetler Çatışması*"nda Hıristiyan Batı ile Batılı olmayan ötekiler arasında yaşanacak olan çatışmaların, emperyalist güçlerin bölgeye müdahale çabalarında rehber niteliğinde olduğu görülmektedir.³¹

Emperyalistler, çıkarları uğruna bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler içinde olmaya özen göstermişlerdir. Eğer bir ülke ile ilişkisi bozulduysa ortak dost bularak ilişkilerini ve bölgedeki egemenliğini devam ettirmeye çalışmıştır. Unutulmamalıdır ki, Ortadoğu devletlerinin tamamına yakın kısmında devlet kadrosunun oluşturulmasında katkıları vardır. Böylece, emperyalist güçler tarafından hiçbir zaman Ortadoğu devletlerinin özgürce politika yapmalarına izin verilmeyeceği açıkça görülmektedir.

Emperyalist güçlerin Ortadoğu'da oynadıkları oyunun bir parçası olan mezhep çatışmaları tarih boyunca çıkarları uğruna kullandıkları önemli bir araç olmuştur. Tarihin değişik dönemlerinde bunu görebilmek mümkündür. Rus Çarı Deli Petro 1725 yılında kaleme aldığı vasiyetinin 9. maddesinde, Avrupa ve Asya'nın tüm hazinelerinin anahtarının İstanbul olduğunu ve bu kenti ele geçirenin dünyayı ele geçirebileceğini ifade eder. Bu amaca ulaşmak için İran ve Osmanlı arasında nifak yaratmak ve savaş çıkarmak gerektiği bunun için de silah ve ordudan çok daha güçlü, mezhep farklılıklarını kullanmak ve din adamlarını ele geçirmek gerektiği vurgusunu yapmıştır.³² Görüldüğü üzere 18. yüzyıldan bugüne emperyalist zihniyette değişen hiçbir şey yoktur.

Emperyalist güçler, bölgede hidrokarbon, petrol ve değerli madenlere sahip olabilme adına mezhep oyunlarını her zaman kullanmışlardır ve kullanmaya da devam etmektedirler. 1800'lerin ortalarından itibaren İran'da petrol bulunması ile emperyalist güçlerin bu ülkeye ilgisi artmış, sonrasında mezhep ve etnik olaylar baş göstermeye başlamıştır. Nitekim I. Dünya Savaşı yıllarında Lawrens'in Arap yarımadasındaki faaliyetleri de emperyalist güçlere hizmet amacı taşımaktadır.

Emperyalist güçler, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü ile bölgeyi kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmiş ve bölgeyi kontrol edebilme adına sadece coğrafi olarak değil aynı zamanda etnik ve mezhepsel olmak üzere parçalamışlardır. Hatta emperyalist devletlerin desteğini

³⁰ Bayram Sinkaya, "Şii Ekseni Tartışmaları ve İran", 39.

³¹ Samuel Hungtinton, *Medeniyetler Çatışması*, (İstanbul: Vadi Yayınları, 2000), 41.

³² Beşir Mustafayev, "Cihan Hakimiyetini Moskoflara Öğütleyen Deli Petro'nun Vasiyetnamesi ve Ermenistan Devleti'nin Kurulmasında Etkisi", http://ijoess.com/Makaleler/774207735_be%C5%9Fir%20mustafayev.pdf, 20.

olarak iktidara gelen idareciler ile devlet yönetimleri otoriter bir yapıya bürünmüş ve halkın memnun olmadığı yönetimler olarak varlıklarını sürdürmeye devam etmiştir. Halktan kopuk yönetimlerin başarısızlığı ise emperyalist devletlerin halkın inanç ve kültürünü kullanmasına yardımcı olmuş bölgede keskin kırılmalara yol açmıştır.³³

Devletler içindeki azınlıkların iktidar ile ilişkileri ülkelerin iç ve dış siyasetleri ile güvenlik politikalarını yakından etkilemektedir. Nasıl ki mezhep kavgası üzerinden 1975'te Lübnan'da başlayan iç savaş'ta (1975-1990) görüldüğü üzere Arap Baharı sonrasında da etkinliğini artıran mezhep mücadelesi Suriye'de yapıyı nasıl değiştirdiyse gelecekte de Suriye gibi ülkelerin yapısını şekillendirerek bölünmelere yol açabilir. Bu mezhep bölünmeleri emperyalist oyuncular tarafından kullanılacaktır.³⁴ Aynı zamanda bölge devletlerinin karşılıklı güvensizliği de hem istikrarı bozmakta hem dış müdahaleyi kolaylaştırmaktadır.

Dört yüzyıldan fazla süre Ortadoğu'yu idare eden Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Ortadoğu'nun jeopolitik konumu ve yeraltı zenginliği her dönem bölgeyi çekici kılmıştır. Bölgenin jeopolitik konumu ve yeraltı kaynaklarının zenginliği önce İngiltere ve Fransa sonrasında da Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) ilgisini artırmış ve bu ülkeler bir şekilde bölgeye yerleşmeye başlamışlardır. Bu güçler, Ortadoğu ülkelerinin istikrarsızlığını ve kırılganlığını kendi çıkarları için kullanmış ve bölge, güçler arası rekabet alanına dönüşmüştür. Dolayısıyla bölge istikrarsızlaşmıştır. Bu istikrarsızlık, etnik yapı ve mezhepsel çatışmalarla birlikte hem bölge devletlerinin rekabeti hem de emperyalist devletlerin mücadele ve müdahalesinden kaynaklanmıştır. Nihayetinde Ortadoğu parçalanmıştır.³⁵

Emperyalist güçler, yıllarca Müslüman ülkeleri din veya mezhep üzerinden kontrol altında tutmuş ve dizayn etmeye çalışmışlardır. Müslümanları din ile kontrol edecek ve kendi içinde çatıştıracak projeler geliştirmekten de geri durmamışlardır. Bu projelerden en bilineni ise Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)'dir. Yirmi iki ülkeyi kapsayan bu proje, emperyalist güçlerin bölgeye yerleşmesini sağlamak ve "İlmli İslam"ı benimsetmek amacı taşımasının yanında aynı zamanda ulus kimliklerini yok ederek din ve mezhebi ön plana çıkaran bir projedir. Bu proje Irak ve Suriye'de başarı ile uygulanmış olsa da aslında genel anlamda başarısız olmuştur. Bu başarısızlık sonucu bölgede oluşan siyasi boşluk yine emperyalist devletlerin desteği ile IŞİD gibi örgütler tarafından doldurulmaya çalışılmıştır.

Sonuç

Ortadoğu'da politikalar belirlenirken yüzyıllardan beri mezhepler etkili ve belirleyici olmuştur. Bazen birleştirici bazen de ayrıştırıcı etki yaratarak çatışma ortamı oluşturan mezhepler bölgesel ve bölge dışı

³³ Ferit Belder, "Ortadoğu'da Etnik ve Dini Çatışmalara Genel Bakış", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=499>

³⁴ Saman Zulfqar, "Competing Interests of Major Powers in the Middle East: The Case Study of Syria and Its Implications for Regional Stability", <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2018/08/121-147.pdf>, 97.

³⁵ Saman Zulfqar, a.g.m., <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2018/08/121-147.pdf>, 140.

devletler tarafından kendi çıkarları doğrultusunda zaman zaman kullanılmış ve halen de kullanılmaya devam edilmektedir.

Arap Baharı ile birlikte Ortadoğu'daki sorunların neredeyse tamamı mezhep sorunlarına, mezhepsel çatışmalara dayandırılmıştır. Cetvellerle sınırları belirlenen Ortadoğu devletlerinde kimliklerin hiç bir şekilde dikkate alınmamış olması günümüze iç savaş, etnik ve mezhep çatışmaları olarak yansımıştır. Bu iç savaşlara bölge ve bölge dışı devletlerin müdahale etmesi ise daha büyük kargaşalara yol açmıştır.

Ortadoğu'da yaşanan sorunları sadece mezhepsel soruna indirgemek çok doğru bir yaklaşım değildir. Aynı zamanda toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel dinamikler de dikkate alınmalıdır.

Genel olarak bakıldığında tüm devletler iç ve dış politikada etkin olmak isterler. Bunun için de kullandıkları araçlar farklılık göstermektedir. Anlaşılan o ki, Ortadoğu'da bilinçli ya da değil etnik ve mezhebi kimlikler ön plana çıkarılmaya çalışılıyor.

Şii yayılcılığı doğal olarak Sünni devletleri tedirgin etmektedir. Ancak, şöyle bir tezatlığı da belirtmek gerekir; Şii mezhebinin siyasi etkilerini aza indirgemek adına Sünni mezhebinin kullanılarak bir çözüm üretilmeye çalışılması aksine iki mezhep arasında ki ayrımları derinleştirerek Ortadoğu'yu istikrarsızlığa sürüklemektedir.

Şiilik, yüzyıllardan beri olduğu gibi gelecekte de bölgede etkisini göstermeye devam edecektir. Her ne kadar Sünni nüfusa oranla az olsalar da birbirine bağlılık noktasında Sünnilere göre farklılık göstermekte, toplumsal ve siyasi olaylar boyutunda daha etkili olmaktadır. Irak Savaşı ve son gelişmeler Şiileri ön plana çıkarmış olsa da bölgede farklı kültürler içinde yaşayan Şiilerin tam anlamıyla bir araya gelmeleri çok olası görülmemektedir.

Sonuç olarak, bölgedeki mezhep sorununa bir çare bulunamadığı ve mezheplerin iç ve dış politikada bir araç olmaktan çıkarılmadığı sürece devletlerin birbirine olan güvensizliği devam edecek, emperyalist müdahalelerle bölgenin istikrarsız ve kırılğan yapısı daha da derinleşecektir.

Kaynakça

- Arı, Tayyar. *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2005.
- Arıkan, Pınar. "Suriye'nin Nusayri Yüzü ve İran". *Ortadoğu Analizi*, 4/43 (2012).
- Arıkan, Adem. "İslam Dünyasının Mezhep Haritası ve Nüfus Dağılımı". *Journal of Islamic Research* 29/2 (2018).
- Ayhan, Veysel. "Ortadoğu'da Şii-Sünni Gerginliği ve Türkiye". <https://orsam.org.tr/tr/ortadogu-daki-sii-sunni-gerginligi-ve-turkiye/>
- Ayhan, Veysel. "Ortadoğu'da Şii-Sünni Gerginliği ve Türkiye". <https://orsam.org.tr/tr/ortadogu-daki-sii-sunni-gerginligi-ve-turkiye/>
- Barzegar, Kayhan. "İran, Ortadoğu ve Uluslararası Güvenlik", *Ortadoğu Analizi*, 2/21 (Eylül 2010).

- Belder, Ferit. "Ortadoğu'da Etnik ve Dini Çatışmalara Genel Bakış", <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=499>
- Büyükkara, Mehmet Ali. "İslam Kaynaklı Mezheplerin Ortadoğu'daki Coğrafi Dağılımı ve Tahmini Nüfusları". *e-Makalat Mezhep Araştırmaları*, 6/2 (2013).
- Büyükkara, Mehmet Ali. "Yeni Selefilik ve İŞİD". *Dünya Bülteni Araştırma Masası*. İstanbul: DÜBAM Yayınları, 2014.
- Çandar, Cengiz. *Ortadoğu Çıkmazı*. İstanbul: Hil Yayınları, 1983.
- Celenk, Mehmet. "Safevîlerin Din Politikası ve İran'ın Şiileşme Seyri". *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2014).
- Erendil, Muzaffer. *Çağdaş Ortadoğu Olayları*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1992.
- Gündüz, Şinasi (ed). *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/20160121192240_analiz148.pdf
- <http://www.bilgesam.org/incele/1174/-ortadogu%E2%80%99da-olusan-yeni-dengeler-ve-%E2%80%99Csii-hilali%E2%80%99D-soylemi/#.WiFFSdJl8dU>
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/sia>
- <https://wpsa.research.pdx.edu/papers/docs/jfrancisco.pdf>
- <https://www.crisisgroup.org/global/exploiting-disorder-al-qaeda-and-islamic-state>
- Hungtinton, Samuel. *Medeniyetler Çatışması*, İstanbul: Vadi Yayınları, 2000.
- İnat, Kemal vd., "İran-Suudi Arabistan Rekabetinin Bölgesel Yansımaları", Sayı 148 SETA (2016).
- Mustafayev, Beşir. "Cihan Hakimiyetini Moskoflara Öğütleyen Deli Petro'nun Vasiyetnamesi ve Ermenistan Devleti'nin Kurulmasında Etkisi". http://ijoess.com/Makaleler/774207735_be%C5%9Fir%20mustafayev.pdf
- Nasr, Vali. "Behind The Rise of The Shi'ites". <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,1571368,00.html>
- Onat, Hasan. *Emeviler Dönemi Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*. 3. basım. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2016.
- Onat, Hasan, "İran İslam Devrimi ve Şiilik", *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları* 6/2 (2013).
- Öz, Şaban. "Şia'nın Aslı ve Doğuşu Üzerine Görüşler". *e-makalat Mezhep Araştırmaları* 1/2 (2008).
- Öztürk, Osman Metin. *Türkiye ve Orta Doğu*. Ankara: y.y., 1997.
- Sinkaya, Bayram. "Şii Ekseni Tartışmaları ve İran". *Avrasya Dosyası* 13/3 (2007).
- Şahin, Mehmet. "Şii Politigi: İran İçin Fırsatlar ve Engeller", *Akademik Ortadoğu* 1/1 (2006).

Turan, Ömer. *Tarihin Başladığı Nokta Ortadoğu*. İstanbul: Yaydağ Yayınları, 2002.

www.aljazeera.com.tr/haber/malikiden-savas-suclaması

Yıldız, Harun. *Din Siyaset ve İdeoloji Haricilik Düşüncesinin Doğuşu*. Samsun: Sidre Yayınları, 2009.

Yılmaz, Cem. "İran ve Suudi Arabistan'ın Bitmeyen Bölgesel Rekabeti". *Ortadoğu Analiz* 3/2 (2011).

Zulfqar, Saman. "Competing Interests of Major Powers in the Middle East: The Case Study of Syria and Its Implications for Regional Stability". <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2018/08/121-147.pdf>